Присвячую

Івасеві Сандулякові Луки з Карлова.

I

Був собі кожух. Простий баранячий кожух, навіть не надто новий; правда, не латаний, та вже порядно проходжений, просяклий запахом людського поту, з поблеклими віддавна прикрасами, що колись надавали йому характер типового покутського кожуха. Словом, тепер то був кожух звичайний, буденний, невидний, не цікавий для етнографа-аматора і на око без найменшого права до гордості.

А проте він був дуже гордий і в бесідах із самим собою, які вів звичайно в нічній темряві, висячи на жердці над постіллю господаря, чванився та виносився незвичайно.

"Що ж то,— міркував він,— котрий кожух, котре футро, котрий опарат церковний має більше право до гордості й поваги від мене? Правда, лисам, покритим гранатовим сукном, більше панькають та шапкують, перед опаратом церковним більше припадають, та що тото значить! Усе про людське око! Бо, кажучи правду, які ж їх заслуги? Хіба тілько, що одно від одного більше коштують. Чи можуть же вони зрівнятися зо мною, простим бідним кожухом, що своїм натуральним теплом огріваю всю родину? Так! Сміливо можу сказати, що без мене одного ніхто, але то ніхто з родини мого господаря, не міг би під час зими виглянути з хати. Бо я їх єдиний кожух, єдина тепла одежа. І нехай мені вельможні лиси і вовчі шуби покажуть одну одежу, що так вірно, невтомимо і безкорисно служить свому господареві, як я!

Тілько що перші кури запіють, уже встає господар, тягне мене з жердки та йде до стайні — досипати худобі

січки з вівсом. Верне зі стайні і стане до праці, різати січку для коней,— уже господиня накидає мене на плечі та йде до стайні коровину видоїти. Верне від корови, знов господар одіває мене на себе та йде на подвір’я дров нарубати. Нарубає дров, напоїть коні коло криниці, коровину, воду принесе і вертає в хату, але мені нема супочинку. Вже мене одіває донька, дівчина, що йде на цілий день прясти до багатого сусіда за ложку страви та за сердечне спасибі. Тілько що туди прийде, служниця того багача несе мене знов домів, бо мушу повнити нову службу. Синок господаря, семилітній хлопчина, з’ївши кусник хліба з часником і мисчину теплої затірки, мусить іти до школи. Тож бере мене також на свої дрібні плечі, хоть майже по кістки йому сягаю і долішнім кінцем тягнуся по снігу, і йде до школи. Та й тут я не можу довго забавити. Ще в сінях знімає мене з хлопчини парубок — слуга другого сусіда багача, що потребує мого господаря, аби йшов молотити або гній зі стайні викидати. А в полуднє, коли діти виходять зі школи, знов той самий парубок несе мене до школи, щоб я хоронив від морозу хлопчину, як вертає домів. А з дому несе мене знов до господаря, а вечір знов мандрую по доньку. І так цілісінький день переходжу, як ткацький човник з кута в кут, із плечей на плечі, від праці до праці, завше до услуг готовий, завше пожаданий, тужно очікуваний і з дякою приниманий. Справді, так жити — то значить не дурно жити! То значить сповняти своє призначення, служити ретельно, бути пожиточним! Так живучи, можна чутися вдоволеним зі сповнення своїх обов’язків, можна чутися гордим".

Отак міркував собі сердешний кожух. Одне тільки його смутило, що надто швидко зуживався.

"Чую, що недовго вже мені животіти. Незабаром шви потріскають, волос вилізе, ба навіть шкіра де-не-де вже починає тріскати. І що ж тоді зробить мій бідний господар? Знаю, що вже віддавна найгарячіше його бажання — стягнутися на новий кожух, та як же далеко до здійснення того бажання! Відколи пан дідич ліси повирубував, нема зарібку з кіньми в зимову пору. Овець не держить, а що руками взимі заробить, то ледве стає на яку-таку обув і на податок. Відки ж тут до кожуха? А без кожуха взимі — як без духа! Ой, тяжка хлопська доле!"

Одного дня зайшла маленька зміна в розкладі кожухових услуг.

Ранок минув, як звичайно.

Кожух відвів хлопчину до школи, коли се прибігає його господар, батько хлопчини, в легкій полотнянці. Вбіг до школи, учителя не було, і, хухаючи в пальці, сказав швидко хлопцеві:

— Юруню, дай-но мені кожух! Пан дідич прислав по мене, каже мені їхати з його фірами в ліс.

— Ой, а як же я верну зі школи без кожуха? — повідає хлопець, скробаючися в голову.

— Візьми, синку, ноги на плечі та й біжи хутко, то загрієшся, нічого тобі не буде,— сказав батько, одягаючи кожух. — А може, бог дасть, що в дворі знайду ліпшу роботу, то на другий кожух стягнемося,— додав, аби потішити затурбованого хлопчину.

Того дня вже кожух цілий день не злазив з плечей господаря. Коли вечір оба вернули домів, кожух у трьох місцях

потріскав на рукавах, і господар воркотів невдоволений, бо окомон за роботу мало заплатив і навіть на другий день не казав приходити.

Та найгіршу біду застали дома: Юрцьо лежав хорий. Гарячка з’їдала хлопчину, спеклими устами стогнав без тями і тільки одне повторяв: "У боці мене коле, ой, коле!"

Від того дня змінилася кожухова доля. Хлопець не ходив до школи. Що там радили, як хухали, і шептали, і плакали родичі, не вмію того сказати. Досить того, що, перележавши зо дві неділі, Юрцьо подужав. Адже ж тверда хлопська натура! Щезла гарячка, перестав кашель, не стало колотьби в боці, тільки лишилося ослаблення. Рвався хлопець до школи, та мати, бачачи його безсильність, не хотіла його пустити.

Коли се одного разу, власне як ціла родина сиділа коло миски затірки, а кожух висів на жердці, двері отворилися, і ввійшла в хату пресвітла власть громадська: десятник і присяжний.

— Слава Йсу! — сказали входячі.

— Навіки богу слава! — відповів господар, встаючи від столу.

— Час до обіду,— сказала господиня.

— З богом святим, най бог благословить,— відповіла власть громадська.

Хвилю панувала мовчанка в хаті.

— Просимо сідати,— сказав господар. Власть сіла на лаву.

— Що ж вас, панове, до нас приводить? — питає господар.

— Та то ми, куме Йване, не самі від себе,— сказав, скробаючися в голові, присяжний. — То пан начальник нас прислав.

— Ой, а що ж там нового? — йойкнув господар.— Адже шельварок я відробив.

— Та то не про шельварок,— сказав десятник.— А от хлопця до школи не посилаєте. Пан учитель на кару його подав. Маєте ринського заплатити.

— Ринського? А боже! — скрикнув Іван. — Таже хлопець був хорий!

— А хто ж то знав? Чому-сте про те вчителеві не донесли?

— А боже милий! Чи ж то чоловікові тото в голові? — сказав Іван.

— Га, а ми також тому не винні. Нам наказано стягнути з вас кару, ринського.

— Хоть мене на муки тут беріть, хоть мені шинами підошви печіть, коли на моїм цілім обійстю ринський готівкою знайдеться!

— Нам нічого до того, кумцю любий,— сказали присяжний і десятник. — Ми, куме, громадські слуги: що нам накажуть, мусимо робити. Нема грошей, нам наказано брати, що можемо. Ось кожух!

— Куме, той кожух — то наш єдиний маєток! — крикнув господар, як опарений. — Без нього ніхто з нас не має в чім виглянути з хати на мороз.

Та даремні були благання. Вже кожух був у руках десятника, а сей, оглянувши його, сказав, киваючи головою:

— Ну, два, три ринські він іще завше варт!

— Не бійтеся, куме,— сказав присяжний. — Кожух ваш не пропаде. Занесемо його до Юдки. Сегодня принесете ринського — сегодня вам той кожух вернемо.

— Але ж, куме, бійтеся бога! — сказав Іван. — Відки ж вам візьму ринського? Адже ж без кожуха взимі заробити не можу!

— Що нам до того? Візьміть, де хочете! Ми маємо острий наказ.

— Таже кожух мокрий,— сказала господиня, ламаючи руки. — Коби бодай жид його осушив, поки де кине в коморі.

Та власть уже не слухала сих слів. Десятник узяв кожух під паху і, не поздоровивши нікого, вийшов із хати. Вийшов за ним і присяжний. Ті, що лишилися в хаті після того, як винесено кожух, дізнали такого чуття, як коли би винесено трупа когось найдорожчого з родини. Хвилю сиділи, як остовпілі, і тільки опісля, мов на коменду, обі жінки заридали вголос, хлопець отер сльози рукавом, а сам господар сидів понурий коло вікна і оком слідив за властю, що ні відси ні відти впала, як вихор, і понесла власне те, без чого ціла родина як стій стала вдвоє бідніша і зовсім безпомічна.

III

Минув тиждень від того дня. Іван якимось чудом добув відкись ринського, заніс до війта і дістав дозвіл — узяти назад заграблений кожух. Разом із десятником пішов до Юдки, радий, що прецінь знов дочекається кожуха в хаті. Та радість його незабаром минула. Коли Юдка виніс кожух із комори, Іван уже здалека почув сопух гнилизни. Мокрий кожух, пролежавши тиждень у вогкій коморі, став зовсім не придатний до вжитку, зігнив і в пальцях розлазився. Йойкнув Іван і аж за голову вхопився руками.

— А бог би вас побив! — сказав, обертаючися то до десятника, то до жида.

— Ни, а мене за що? — відповів Юдка.— Чи то я обов’язаний сушити ваші кожухи?

— А я також тому не винен,— відповідав десятник. — Казали мені заграбити — я заграбив, решта не до мене належить.

— Але ж бійтеся бога! — лементував Іван. — Я ринського заплатив і втратив кожух! Хто ж мені мою кривду верне?

Юдка і десятник тільки плечима стиснули.